

Vasif QULİYEV

Ədliyyə Nazirliyinin Məhkəmə
Ekspertizası Mərkəzinin doktorantı
quliyev889@mail.ru

YETKİNLİK YAŞINA ÇATMAYANLAR VƏ GƏNCLƏR ARASINDA NARKOTİK VASİTƏLƏRİN VƏ PSİXOTROP MADDƏLƏRİN QANUNSUZ DÖVRİYYƏSİNİN İCTİMAİ TƏHLÜKƏLİLİYİ

Açar sözlər: cinayət, ictimai təhlükəlilik, narkomanlığa, narkobiznes, yetkinlik yaşına çatmayanlar, gənclər, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi, cinayət məəcəsi

Keywords: crime, public danger, drug addiction, drug business, minors, young people, illegal trafficking of narcotics and psychotropic substances, criminal code

Ключевые слова: преступление, общественная опасность, наркомания, наркобизнес, несовершеннолетние, молодежь, незаконный оборот наркотических средств и психотропных веществ, уголовный кодекс.

XX əsrin sonundan başlayaraq qloballaşan dünyada sürətlə yayılan neqativ sosial-hüquqi hadisələr sırasında millətin sağlamlığı üçün olduqca təhlükəli olan, ictimai şüuru deformasiyaya uğradan, son illərdə təhlükəli miqyaslar alan, ölkələrin iqtisadiyyatına ciddi zərər vuran, cəmiyyətin mənəvi-əxlaqi durumuna mənfi təsir edən, milli təhlükəsizliyi sarsıdan narkomanlıq və narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi xüsusi olaraq qeyd edilməlidir.

Məlum olduğu kimi, cinayət hüququ nəzəriyyəsinə yalnız öz məzmunu etibarilə ictimai təhlükəli olan əməl cinayət hesab olunur. Cəzanın təyin edilməsinin ümumi əsaslarını müəyyən edən AR CM-nin 58.3-cü maddəsində göstərilir:

«Cəza təyin edərkən törədilmiş cinayətin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsi, təqsirkarın şəxsiyyəti, o cümlədən cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdıran hallar, habelə təyin olunmuş cəzanın şəxsin islah olunmasına və onun ailəsinin həyat şəraitinə təsiri nəzərə alınır» (1, s.159).

Cinayət hüququnda «ictimai təhlükəlilik» kateqoriyasına həmişə diqqət yetirilmiş, ictimai təhlükəliliyin müxtəlif aspektləri V.N.Kudryavtsev, N.F.Kuznetsova, L.L.Kruqlikov, A.V.Naumov, F.Y.Səməndərov, Ş.T.Səmədova, İ.B.Ağayev və digərləri tərəfindən ictimai təhlükəliliyin xarakteri, dərəcəsi və digər aspektləri ilə bağlı cinayət-hüquqi məsələlər kompleksinə araşdırılmışdır. Müəlliflərin bir çoxu cinayətkar əməlin müxtəlif aspektlərini tədqiq edərək qeyd etmişlər ki, ictimai təhlükəlilik cinayətkar davranışın zərərli nəticələrini əks etdirən cinayətin əsas, başlıca obyektiv xarakteristikasıdır (13, s.51).

H.ə.d. Ş.T.Səmədova düzgün olaraq qeyd edir ki, «İctimai təhlükəli əməl - mürəkkəb sistemli sosial-hüquqi kateqoriyadır. Bütün cinayətlərə ictimai təhlükəliliyin xarakteri və dərəcəsi kimi əlamət xasdır. Cinayətin mahiyyətini ictimai təhlükəli qəsd təşkil edir, çünki məhz ictimai təhlükəlilik cinayətləri digər hüquq pozuntularından fərqləndirir. İnzibati hüquqpozumazalar da müəyyən mənada cəmiyyət üçün təhlükəlidir. Lakin onlarla cinayətlər arasında fərqlər bu əməllərin ictimai təhlükəliliyinin xarakteri və dərəcəsindən irəli gəlir. Digər pozuntularla müqayisədə cina-

yətlər daha yüksək ictimai təhlükəliliklə səciyyələnirlər (27, s.32).

İctimai təhlükəlilik cinayətin maddi xassəsidir və AR CM-i ilə qorunan ictimai münasibətlərə (maraqlara) zərər vurmaq və ya zərər vurmaq təhdidində ifadə olunur.

A.V.Vyunov, ictimai təhlükəliyin cinayətin zəruri əlaməti olmaqla cinayətkar əməlin mahiyyətini, onun sosial təbiətini açıdığını qeyd edir (14, s.24). F.Y.Səməndərov yazır: «İctimai təhlükəlilik əlaməti cinayətin maddi əlaməti sayılmaqla, əməlin qanunla mühafizə edilən ictimai münasibətlərə zərər yetirə bilmək xassəsinə əks etdirir. İctimai təhlükəlilik obyektiv kateqoriya sayılır və qanunverici orqanın mülahizəsindən asılı olmayaraq mövcud olur. Məhz bu əlamətin köməyi ilə qanunverici orqan bu və ya digər əməli kriminallaşdırır. Əməlin icimai təhlükəliliyinə cinayət tərkibinin bütün əlamətləri təsir göstərir. Lakin əməlin qəsd etdiyi icimai münasibətlərin onun bu xassəsinə təsiri daha mühümdür» (2, s.48). A.V.Naumovun fikrincə, cinayətin ictimai təhlükəlilik kimi «əlaməti, cinayət qanununun mühafizə etdiyi obyektlərə (maraqlara) cinayət əməlinin ziyan vurmaq qabiliyyətidir. İctimai təhlükə, cinayət əməlinin sosial mahiyyətini açıqlayan maddi əlamətdir, daxili özünəməxsusluqdur. Bu, cinayətin, qanunvericinin iradəsindən asılı olmayan xassəsidir (7, s.142).

Bütün cinayətlər ictimai təhlükəliliyin xarakter və dərəcəsi ilə fərqlənirlər, cinayətin ictimai təhlükəliliyi isə tarixən dəyişkən kateqoriyadır. İctimai təhlükəliliyin xarakteri cinayətin fərqləndirici xassəsi, spesifikasi, onun keyfiyyət tərəfidir. İctimai təhlükəliliyin dərəcəsi isə cinayətin maddi əlamətinin kəmiyyət tərəfidir (19, s.435-444).

Ş.T.Səmədovun düzgün olaraq qeyd etdiyi kimi, «Əməllərin ictimai təhlükəliliyinin xarakteri və dərəcəsi qanunvericinin özü tərəfindən müəyyən edilir. Bu və ya digər cinayətə görə məsuliyyət müəyyən edilərkən onun tərkibinə məcmu halda bu cinayətin ictimai təhlükəliliyini müəyyən edən ən xarakterik, tipik əlamətlər daxil edilir. Bu zaman qanunverici belə bir əsasdan çıxış edir ki, cinayətin ayrılmaz xassəsi, onu daxilən xas olan əlamət, onun maddi xarakteristikası kimi ictimai təhlükəlilik obyektiv mövcud olan faktdır.

Qanunverici yalnız əməlin təhlükəliliyini qiymətləndirir və bu zaman bu təhlükəliliyin xarakterini və dərəcəsinə az və çox dəqiqliklə müəyyən edən bir sıra halları nəzərə alır. Məhz qanunvericinin belə qiymətləndirmə fəaliyyəti nəticəsində müəyyən hərəkətlər dairəsi təhlükəli və cinayət məsuliyyəti doğuran əməllər dairəsinə daxil edilir (27, s.33).

İ.B.Ağayev qeyd edir ki, «Cinayətin ictimai təhlükəliliyinin özünə məxsusluğu onun xarakterində və dərəcəsinədir. Məlum olduğu kimi, istənilən ictimai təhlükəli əməl cinayət-hüquqi mühafizə obyektinə zərər vurur. Bu mənada istənilən cinayət nəticələrə malikdir, nəticəsiz cinayətlər mövcud deyildir. Tərədilmiş konkret cinayətin ictimai təhlükəlilik xarakteri və dərəcəsinin müəyyən edilməsi zamanı nəticələr konkret zərərin ağırlıq dərəcəsi və xarakterini, yaxud onun başvermə ehtimalının dərəcəsinə, qəsdin bilavasitə obyektinin spesifikasiyinin aşkar olunmasını nəzərdə tutur» (1, s.46-47).

Professor L.L.Kruqlikovun nöqtəyi-nəzərinin də qeyd edilməsi yerinə düşərdi. O, hesab edir ki, «xarakter» və «dərəcə» əməlin ictimai təhlükəliliyinə uyğun keyfiyyət və kəmiyyət qiyməti verən göstəricilərdir. İctimai təhlükəliliyin xarakteri əməlin bu və ya digər cinayət növünə məxsus olması ilə müəyyən edilir və qanunverici tərəfindən cinayət tərkibinin elementləri (əlamətləri) vasitəsilə ifadə olunur. Tərədilmiş cinayətin ictimai təhlükəliliyinin xarakterində əməlin keyfiyyət tərəfi əks olunur, buna görə də işin konkret halları nəzərə alınmaqla, məhkəmələr, ağır və xüsusilə ağır cinayətləri tərədən şəxslərlə müqayisədə az ağır və böyük ictimai təhlükə kəsb etməyən cinayətləri tərədən şəxslərə cəza təyini məsələlərində müxtəlif yanaşmalara istiqamətlənirlər (30, s.412-413).

Cinayətkar əməlin təhlükəliliyinin xarakteri ziyan vurulan və ya ziyan vurulması təhlükəsi yaranan obyektin dəyəri, əhəmiyyəti, təqsirin forması, cinayətin hansı təsnifat qrupuna aid olması (böyük ictimai təhlükə törətməyən, az ağır, ağır və xüsusilə ağır) ilə müəyyən edilir.

Ş.T.Səmədova yazır ki, cinayətin zərərinin özünəməxsus təzahürü, ictimai təhlükəliliyin keyfiyyət tərəfi olan ictimai təhlükəliliyin xarak-

teri qəsd obyektinin - konkret ictimai münasibətlərin məzmunundan; vurulmuş zərərin məzmunundan; qəsd üsulunun xüsusiyyətlərindən, təqsirin formasından; cinayətin motivlərinin və məqsədlərinin məzmunundan asılıdır (27, s.35).

R.R.Qaliakbarov qeyd edir ki, digər növ cinayətlərlə müqayisə etməklə cinayətin ictimai təhlükəliliyinin xarakterindən danışmaq olar. Müəllifin fikrincə, cəzanın təyini zamanı törədilmiş əməlin ictimai təhlükəliliyinin xarakterini özündə əks etdirən qanunvericiliyin tələblərini nəzərə almaq - ilk növbədə bu əmələ görə məsuliyyət müəyyən edən CM-nin Xüsusi hissəsinə daxil edilmiş maddənin dispozisiyasında təsbit olunmuş cinayətkar qəsd obyektinin spesifikasiyasının, yəni cinayətlə qəsd edilən ictimai münasibətlərinin dəyərinin, əhəmiyyətinin nəzərə alınması deməkdir (15).

Cinayətkar əməlin təhlükəlilik dərəcəsi cinayətin törədilmə yeri, vaxtı, şəraiti, üsulu və s. kimi obyektiv tərəfin fakultativ əlamətləri, həmçinin subyektiv tərəfin məqsəd və motiv kimi əlamətləri ilə də müəyyən olunur. İctimai təhlükəliliyin dərəcəsi - eyni xarakterli əməllərin təhlükəliliyinin müqayisəli ifadəsidir. İctimai təhlükəlilik dərəcəsi vurulmuş ziyanın ölçüsündən; təqsirin xarakterindən, motiv və məqsədlərin dayanıqlığından, cinayətin törədilmə yerindən, şəraitindən asılı olaraq müəyyən edilir (27, s.37).

Beləliklə, ictimai təhlükəlilik istər keyfiyyət (xarakter), istərsə də kəmiyyət (dərəcə) baxımından xarakterizə olunur və cinayət tərkibinin bütün elementləri əsasında təşəkkül tapır, yəni cinayətin obyektiv və subyektiv əlamətlərinin məcmusu əsasında formalaşır (27, s.37-38).

Son illərdə dünyanın bütün ölkələrinin və regionlarının üzləşdiyi, ictimai təhlükəliliyi olduqca yüksək olan qlobal problemlərdən biri də narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi, narkomanlığın yetkinlik yaşına çatmayanlar və gənclər arasında sürətlə yayılmasıdır (6, s.8). Bu da narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlərin ictimai təhlükəliliyinin xarakteri və dərəcəsinə təsir edən amillərdəndir.

Təsadüfi deyildir ki, Ümummilli Lider Heydər Əliyev hələ 1997-ci ildə Bakıda keçirilən BMT-nin Yaxın və Orta Şərqdə narkotik vasitələrin qa-

nunsuz dövriyyəsinə nəzarət və bununla bağlı problemlər üzrə Yardımçı Komissiyanın 32-ci sessiyasının açılışında söylədiyi nitqində narkomanlığa və narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə dünyada ümumbəşəri bir problemə çevrildiyini qeyd etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev də narkomanlığa və narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə məsələlərinə həsr olunmuş beynəlxalq tədbirlərdə çıxış edərəkən bildirmişdir ki, «coğrafi mövqeyindən, ictimai-siyasi quruluşundan, inkişaf səviyyəsindən, mədəni və tarixi əlaqələrindən asılı olmayaraq, elə bir ölkə yoxdur ki, dövrümüzün qlobal problemlərindən biri olan narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi ilə qarşılaşmasın». Ölkə Prezidenti narkomanlığın cəmiyyətin mənəvi və əxlaqi dəyərlərinə dağıdıcı təsir göstərən, insanların, xüsusən də yetkinlik yaşına çatmayanların və gənclərin həyat və sağlamlığına ciddi təhlükə yaradan, tamah və zorakı xarakterli cinayətlərin ən təhlükəli forma və növlərinin artmasına səbəb olan kriminogen amillərdən biri olduğunu göstərmişdir.

Transmilli narkocinayətkarlığa və narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı aktiv şəkildə qarşıdurma baxmayaraq, narkomanlıq milli təhlükəsizlik üçün ciddi təhdidlərdən birinə, ölkələrin demoqrafik potensialının sarsıtılmasının əsas amilinə çevrilmişdir (19, s.148). 23 may 2007-ci il tarixli «Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizlik konsepsiyası»nda da Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinə təhdidlər sırasında digərləri ilə yanaşı, transmilli mütəşəkkil cinayətkarlıq, o cümlədən insan alveri, narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi də xüsusi olaraq göstərilmişdir.

Qeyd edək narkomanlıq və narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinin doğurduğu qlobal təhlükə beynəlxalq təşkilatların, xüsusən də BMT-nin diqqətini cəlb etmiş və narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinin ciddi fəsadları və bu istiqamətdə mübarizə yolları barədə beynəlxalq qurumlar müəyyən təkliflərlə çıxış etmişlər. Məsələn, 2009-cu ildə BMT-nin Baş Məclisi bəşəri xarakter daşıyan narkomanlığa və narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizəyə həsr etdiyi xüsusi sessiyasında narkotik vasitələrin qa-

nunsuz dövriyyəsinin qarşısının alınması üzrə siyasi bəyannamə qəbul etmişdir (24). BMT-nin Baş Məclisinin 6/193 nömrəli 20 dekabr 2012-ci il tarixli qətnaməsində isə göstərilmişdir ki, beynəlxalq təşkilatların, dövlətlərin bütün səylərinə, həyata keçirilən tədbirlərə baxmayaraq, narkomanlığın və onun doğurduğu fəsadlar, xüsusən yetkinlik yaşına çatmayanların və gənclərin həyatı və sağlamlığını təhlükə altında qoyur, dövlətlərin milli təhlükəsizliyi üçün ciddi təhdid yaradır, sosial-iqtisadi və siyasi sabitliyə, ölkələrin davamlı inkişafına əhəmiyyətli zərər vurur (22).

Hüquq ədəbiyyatında da narkomanlığa və narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi dövlətə, cəmiyyətə və hər bir vətəndaş üçün yüksək ictimai təhlükə kəsb etməsi xüsusi olaraq vurğulanır. Məsələn, AMEA-nın vitse-prezidenti, akademik İ.Hüseynova qeyd edir ki, «Narkomaniya, narkotik tərkibli maddələrdən sui-istifadə, onların istehsalı, ticarəti, törətdiyi fəlakətlər yüz illər boyunca olduğu kimi, XXI əsrdə də bəşəriyyətin varlığını və inkişafını təhdid edən ən təhlükəli qlobal problemlərdən biri olmaqda davam edir». Müəllif, narkotiklərdən sui-istifadənin və onların qanunsuz dövriyyəsinin son onilliklərdə qlobal miqyas aldığı, sosial-psixoloji mühitə, iqtisadiyyata, siyasətə mənfi təsir göstərdiyini qeyd edərək yazır: «Narkotik asılılığın qurbanları daha çox yeniyetmələr və gənclər olur. Narkotik vasitələrə aludə olmaq, həm gənc insanın özü, həm də ailəsi, yaxınları üçün faciəyə çevrilir» (5).

Sosial-hüquqi və tibbi patologiya olan narkomanlıq və bu zəmində getdikcə genişlənən və təhlükəli miqyaslar alan narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi əhalinin fiziki və mənəvi sağlamlığına, sosial-demoqrafik vəziyyətə, cəmiyyətin iqtisadi durumuna, siyasətə, hüquq qaydasına, sosial sabitliyə, millətin gələcəyinə təsir edən ən neqativ amillərdən birinə, hər bir ölkənin və bütün dünyanın üzləşdiyi ciddi bir bəlaya çevrilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2019 il 22 iyul tarixli 1334 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş «Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsinə və narkomanlığa

qarşı mübarizəyə dair 2019-2024-cü illər üçün Dövlət Proqramı»nda qeyd olunur: «Narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi və narkomanlıq bu gün dünyanı narahat edən əsas problemlərdən biridir. Bu problem insan cəmiyyətinin mənəvi və əxlaqi dəyərlərinə böyük zərbə vuran, sosial-iqtisadi inkişafa mənfi təsir göstərən, insanların həyat və sağlamlığına ciddi təhlükə yaradan, cinayətçılığın artmasına səbəb olan amildir».

Ş.T.Səmədova qeyd edir ki, «Narkotik maddələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinin yayılma miqyası bəşəriyyətin qlobal problemlərindən biridir. Belə ki, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz ticarətindən əldə olunan illik qazanc həcmi, məsələn, neft ticarətini üstələyərək qanuni silah ticarətindən sonra ikinci yerdədir. Dövlətlərin bu əmələ qarşı birgə mübarizə zərurəti, heç bir ölkənin hüquq mühafizə orqanlarının güclərini birləşdirmədən beynəlxalq xarakterli bu cinayətlərə qarşı mübarizədə müvəffəq olacağına ümid bəsləməməsi ilə əlaqədardır. Bu cinayətin beynəlxalq təhlükəliliyi həm də ondan ibarətdir ki, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi beynəlxalq xarakterli digər cinayətlərlə - beynəlxalq terrorçuluq, insan alveri, cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və s. ilə sıx bağlıdır» (8, s.7).

P.V.Teplyaşına narkovəziyyətin əsas meyilləri sırasında xüsusi olaraq qeyd edir: müsadirə olunmuş narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin strukturunda kannabis, opioid və sintetik qrupa daxil olan narkotiklərin xüsusi çəkisinin yüksəlməsi; sintetik narkotiklərin («dizayner» narkotiklərin) və psixooaktiv maddələrin (amfetamin sıralı stimulyatorlar, sintetik analqetiklər və sintetik opioidlər, sintetik kannabinoidlər və s.) qanunsuz dövriyyəsinin miqyaslarının və həcmünün genişlənməkdə davam etməsi; narkoistehsaldan narkoistehlaka qədər olan bütün prosesi əhatə edən narkosənaye mexanizminin formalaşması cizgilərinin açıq-aydın müşahidə olunmağa başlaması və s. (29, s.152-153).

BMT-nin Narkotiklər və Cinayətçilik üzrə İdarəsinin 2020-ci il məruzəsində narkotiklərin qlobal bazarının genişlənməsi və daha da mürəkkəbləşməsi ilə yanaşı, həmçinin narkotik vasitələ-

rin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi, o cümlədən istehlakı sahəsində bir sıra səciyyəvi meyillər də qeyd olunmuşdur: psixostimulyatorlardan istifadə hallarının daha da artması; amfetamin sırasına aid olan stimulyatorlar bazarının sürətlə artmaqda davam etməsi; dünyada narkotiklərin yayılması və istehlakının ənənəvi sxemlərinin transformasiyaya uğramağa başlaması və narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinin internet-ticarətin xüsusi çəkisinin artması; spays və s. kimi sintetik kannabiodlərin və sedativ preparatların qeyri-tibbi istehlakının əhəmiyyətli dərəcədə artması və s.

Narkocinayətkar qruplaşmalar sosial cəhətdən müdafiə olunmayan yetkinlik yaşına çatmayanları və gəncləri öz kriminal fəaliyyətlərinə daha geniş şəkildə cəlb etməyə başlamışlar. Gizli saxlançılarında narkotiklərin gizlədilməsi, narkomalların təmatsız ötürülməsi metodlarından və üsullərindən istifadə edilməsi, pərakəndə narkoticarətə hamilə qadınların və uşaqların cəlb edilməsi, bu kriminal biznesi təşkil edənlərə məsuliyyətdən asanlıqla yayınmağa imkan verir (16, s.310-311).

BMT-nin Narkotiklər və Cinayətkarlıq İdarəsinin hesabatına əsasən 2021-ci il üzrə planetimizdə 284 milyon insan narkotik vasitədən istifadə etmişdir və bu da 15-64 yaş arası ümumdünya əhalisinin təqribən 5,5%-ni təşkil edir. Həmçinin hesabatla görə 11,2 milyon insan inyeksiya ilə narkotik qəbul edir ki, bunların da yarısı hepatit C, 1,4 milyonu isə NİV virusu daşıyıcısıdır.

Qeyd edək ki, Azərbaycanda da narkomanlıq və narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı mövcud vəziyyət heç də ürəkaçan deyildir. Belə ki, 2005-ci ildə Azərbaycanda narkoloji müalicə-profilaktika müəssisələrində narkomaniya diaqnozu ilə qeydə alınan xəstələrin sayı 17838 olduğu halda, 2021-ci ildə onların sayı 93,9% (demək olar ki, 2 dəfə) artaraq 34602 olmuşdur.

Narkomaniya diaqnozu ilə qeydə alınan xəstələrin yaş qrupları üzrə bölgüsünə gəldikdə isə, qeyd edə bilərik ki, 2017-ci illə müqayisədə, 2021-ci ildə Azərbaycanda narkoloji müəssisələrdə qeydiyyatda olan 14-17 yaşda şəxslərin sayı 2,4 dəfə (2017-ci ildə 5, 2021-ci ildə 12 yeniyetmə), 18-24 yaşda olanların sayı 47,7% (2017-ci

ildə 1566, 2021-ci ildə 2313), 25-29 yaşda olan şəxslərin sayı isə 30,4% (2017-ci ildə 4225, 2021-ci ildə 5508) artmışdır. Göründüyü kimi, 2017-ci illə müqayisədə, 2021-ci ildə ən böyük artım 14-17 yaş qrupuna daxil olan şəxslərdə müşahidə olunmuşdur.

2005-ci ildə Azərbaycanda 18049 cinayət qeydə alınmış, onların da 2114-ü, yəni 11,7%-i narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlər olmuşdur. 2021-ci ildə ümumən respublikada 31131 cinayət qeydə alınmış və bu cinayətlərdən 8571-i, yəni 27,5%-i narkotiklərlə bağlı cinayətlər təşkil etmişdir. Göründüyü kimi, 2005-ci illə müqayisədə, 2021-ci ildə cinayətkarlığın strukturunda bu növ cinayətlərin xüsusi çəkisi 2,3 dəfə artmış, bu növ cinayətlərin sayında isə 4 dəfə artım baş vermişdir.

2021-ci ildə qeydə alınmış 31131 cinayətdən 251-i (0,8%) 14-17 yaşda olan uşaqlar və ya onların iştirakı ilə, 26 cinayət narkotik təsir altında, 2484 cinayət isə (8,0%) narkotik istifadəçilər tərəfindən törədilmişdir. Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı 6490 şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmuş, onların da 11-i (0,2%) 14-17, 1596-ı isə 18-29 yaşda (24,6%) olan şəxs olmuşdur. Yəni hər 4 narkocinayətkardan birinin yaşları 14-29 arasında olan şəxslərdir.

Qeyd olunan bu rəqəmlər son illərdə istər Azərbaycanda, istərsə də dünyada narkomanlığa və narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı təhlükəli meyillərin müşahidə olunduğunu göstərir.

Cəmiyyətin mənəvi və fiziki sağlamlığında neqativ əks olunan, yetişməkdə olan nəslin tərbiyə prosesini ləngidən və dağıdan, ciddi sosial-hüquqi və tibbi nəticələrə gətirən mürəkkəb hadisə kimi narkomanlıq (17, s.6), narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aludəçilik insan orqanizminin həyat fəaliyyətini təmin edən bütün sistemlərin (endokrin, immun, reproduktiv, nəfəs, periferik, qan dövranı və s.) pozulmasına gətirib çıxarır. Narkotik vasitələrə aludə olan şəxsin tam və qismən əlilliyini, onun sosial təcrid olunmasını, sosial həyata adaptasiya imkanlarının itirilməsini doğurur. Narkotik vasitələr aludə olan şəxslərdə

maraq səviyyəsinin aşağı düşməsi, emosiyaların daralması baş verir. Davranış reaksiyanın depressiv formaları ilə xarakterizə olunur, yaddaş korlanır onlarda suisidə meyillilik səviyyəsi də yüksək olur (11, s.159).

A.V.Vyunovun fikrincə, əhalinin narkotik vasitələrə aludə olması ictimai təhlükəliliyi iki aspektdən - tibbi və sosial aspektlərdən nəzərdən keçirilə bilər. Tibbi aspekt ondan ibarətdir ki, narkotik vasitələrin qəbulu insan sağlamlığı üçün təhlükəlidir. Sosial aspekt isə narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinin cəmiyyət üçün ən müxtəlif neqativ nəticələr doğurması, iqtisadiyyata, sosial sahəyə pozucu və dağıdıcı təsir göstərməsi ilə bağlıdır (14, s.24). Qeyd edək ki, L.M.Prozumentov da narkomanıyanın ictimai təhlükəliliyinin qeyd olunan tibbi və sosial aspektlərini fərqləndirmişdir (25, s.3).

H.e.d. B.S.Zahidov, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinin böyük sosial təhlükə kəsb etdiyini qeyd edərək yazır: «Müasir mərhələdə narkotizmin və narkobiznesin ictimai təhlükəliliyi onda təzahür edir ki, o, artıq uzun illərdən bəri ayrıca götürülmüş bir məkanın, yaxud müəyyən bir əhali qrupunun sosial-hüquqi faciəsi olmaq həddlərini aşmışdır. Son dərəcə təhlükəli olan bu kriminal hadisə öz böyük ictimai təhlükəliliyi ilə yaşadığımız planeti bürüyərək, bütün insanlığın ümumbəşəri global probleminə çevrilmişdir» (9, s.124).

Bu gün narkotik vasitələr, psixotrop maddələr və onların analogları, potensial təhlükəli psixoaktiv maddələr, onların istehlakı məktəblərə belə nüfuz etmişdir. Narkotik vasitələrə marağ göstərən istənilən şəxs üçün əlçatan olmuşdur. Narkomanlığın dəhşətli nəticələri, insan orqanizminə dağıdıcı təsiri çox zaman yetkinlik yaşına çatmayanlar və gənclər tərəfindən lazımi səviyyədə dərk edilmir. Narkomanlıq, xüsusən də onun yeniyetmə və gənclər arasında kütləvi və intensiv şəkildə yayılması bir çox cəhətdən məhz bu hallarla izah olunur. XX əsrin sonu və XXI əsrin əvvəllərindən başlayaraq yetkinlik yaşına çatmayanlar və gənclər tərəfindən daha təhlükəli olan psixoaktiv maddələrdən istifadə halları artmağa başlamışdır. Bu da yetkinlik yaşına çatmayanların narkotik vasitələrdən və psixotrop maddələr-

dən daha yüksək dərəcədə fiziki və psixi asılılığına, istehlak dozasının daima artırma meyillərinin yaranmasına və son nəticədə onların tez bir zamanda sosial və psixofizioloji deqradasiyasına gətirir. Narkotik vasitələrə aludə olan fərdin şəxsiyyətində baş verən fizioloji, psixoloji və sair xarakterli dəyişikliklər onun və ailəsinin həyatında mənfi dəyişmələrə gətirib çıxarır, cinayətçılığın, zorakılığın, işsizliyin artmasına, QİÇS və hepatitin yayılmasına şərait yaradır.

B.S.Zahidov düzgün olaraq göstərir ki, «narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə əlaqədar cinayət törədən şəxslərin kriminoloji xarakteristikasının təhlili göstərir ki, bu kateqoriyadan olan subyektlər arasında fasiləsiz olaraq «gəncləşmə» prosesi gedir. Gənclər, qadınlar, hətta məktəblilər arasında belə əməllərin sayı sürətlə artmış və ictimai təhlükəliliyi artmışdır» (9, s.324-325).

T.M.Klimenko və V.B.Malinin qeyd edirlər ki, narkomanıyanın neqativ təzahürləri və sosial nəticələri sosial həyatın mədəniyyət, təhsil, ailə-məişət, məşğulluq və sairə kimi ən müxtəlif sahələrdə öz əksini tapır (18, s.5). Müəlliflər xüsusi olaraq vurğulayırlar ki, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlərin yüksək ictimai təhlükəliliklə səciyyələnirlər. Belə ki, bu cinayətlər bir sıra hallarda digər ağır cinayətlərin törədilməsi ilə bağlı olmaqla cinayətkar fəaliyyətə əhalinin getdikcə daha geniş dairəsinin, xüsusən də yetkinlik yaşına çatmayanlar və gənclərin cəlb olunmasına gətirib çıxarır. Son nəticədə bu kateqoriyalı kriminal əməllər insanların sağlamlığı və həyatı üçün təhlükə yaratmaqla, mahiyyət etibarlı ilə ölkənin milli təhlükəsizliyini sarsıdır. Narkomanlıq, cinayətçılığın artmasına bilavasitə təsir edir. Bunu son illərdə narkotik vasitələrə aludə olan şəxslər tərəfindən şəxsiyyət əleyhinə (qəsdən adam öldürmə, sağlamlığa ağır zərər vurma və s.) və mülkiyyət əleyhinə (oğurluq, soyğunçuluq, quldurluq və s.) törədilən cinayətlərin sayında baş verən artım da göstərir. Narkomanlığın, müxtəlif növ və formalı cinayətkar qəsdlərin artmasına kömək edən güclü kriminogen amil olmaqla yanaşı, cinayətkar fəaliyyətin ən təhlükəli növünün - mütəşəkkil cinayətkar fəaliyyətin genişlənməsinə də şərait yaradır (18, s.7-8).

F.M.Cavadov və Y.S.Abdullayev da narkomaniya və cinayətkarlıq arasında korrelyasion asılılığın mövcudluğunu qeyd edirlər (3, s.41).

E.P.Novikova da eyni mövqedən çıxış edərək bildirir ki, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin istehlakına cəlb edilən yetkinlik yaşına çatmayanlar və gənclər cəmiyyətlə pozitiv sosial-əhəmiyyətli əlaqələri itirir və bir çox hallarda narcoasılılıq nəticəsində özləri narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı kriminal əməlləri, ictimai təhlükəliliyi yüksək olan digər cinayətləri törədirlər (21, s.6-7).

Respublikanın Bakı, Sumqayıt, Gəncə, Şirvan, Mingəçevir və bir sıra digər şəhər və rayonlarında narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi zəminində törədilən cinayət işlərinin materiallarının tədqiqi nəticələri göstərir ki, oğurluq və soyğunçuluq, xüsusilə də küçə soyğunçuluğu kimi cinayətlərin törədilməsinə daha çox narcoasılılıqdan əziyyət çəkən 17-24 yaşda olan şəxslər meyllidirlər.

İnsanların sağlamlığına bərpası mümkün olmayan ziyan vuran, millətin genetik fondunu məhv edən bu hadisələr cinayətkarlığı qidalandırır. Bir çox kriminoloqlar cinayətlərin, xüsusən «küçə» və «məişət» cinayətkarlığının, çox zaman alkoqol və narkotik sərxoşluq vəziyyətində, yəni insanın öz davranışına nəzarət mexanizmlərinin zəiflədiyi şəraitlərdə baş verdiyini göstərir.

Buna görə də narkomanlıq ilə cinayətkarlıq arasında sıx qarşılıqlı asılılığın mövcud olduğunu qeyd edə bilərik. K.V.Xarabet də narcoistehlakla cinayətkarlıq və sosial kənarlaşmaların digər növləri arasında düzünə korrelyasiya əlaqəsinin mövcud olduğunu qeyd edir, narkomaniya və narkocinayətkarlığın sabit neqativ dinamika, yüksək artım templəri ilə xarakterizə olunduğunu göstərir (31, s.43-45). B.S.Zahidov da bu amili xüsusi olaraq vurğulayır və yazır ki, «Narkotiklərdən istifadə nəticəsində psixi xəstəliklərə düşər olan, cəmiyyətdə tufeyli həyat sürən narcoasılılıq vəziyyətində olan şəxslər tərəfindən ictimai təhlükəli əməllərin törədilməsi hallarına tez-tez rast gəlmək mümkündür» (10, s.303-304).

T.M.Sudakova qeyd edir ki, yetkinlik yaşına çatmayanların və gənclərin arasında narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi təkcə kəmiyyətcə dəyişməmiş, bu sosial

patologiyada ciddi keyfiyyət dəyişiklikləri baş vermişdir. Narkomanlığa və narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə probleminin qloballığı təkcə narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz əməliyyatlarla şərtlənmir. Son illərin statistikasına narkotik vasitələrdən əziyyət çəkən şəxslər tərəfindən və narkotik sərxoşluq vəziyyətində törədilən cinayətlərin xüsusi çəkisinin artdığını göstərir (28, s.4).

O.N.Kazaçenko yazır ki, narkomaniya oğurluq, soyğunçuluq və quldurluğu determinə edən sosial-neqativ proseslər və hadisələr sistemində müstəqil yer tutur. Narkomanlıq, bir tərəfdən bütünlükdə cinayətkarlığın intensiv inkişafı üçün kriminogen fon yaradır, digər tərəfdən isə konkret təzahürlərə aktiv şəkildə qoşularaq mülkiyyət əleyhinə narkotik cinayətkarlıq kimi xüsusi cinayətkarlıq növünü təşkil edir. Özünün kriminoloji bir cinsliyi ilə yanaşı, bu cinayətkarlıq növünü də aşağıdakı alt növlərə bölmək olar: xroniki narkotik vasitələrin təsiri altında törədilən cinayətlər, bu zaman insanın davranışı narkotik vasitələrə olan tələbatdan asılıdır («lomka» vəziyyəti); narkotik sərxoşluq vəziyyətində törədilən cinayətlər. Narkotiklərlə bağlı mülkiyyət əleyhinə törədilən cinayətlər əksəriyyət hallarda narkotik oyanıqlıq (sərxoşluq) vəziyyəti və ya abstinensiya (narkotik «lomka») vəziyyəti ilə determinə olunur (17, s.7).

S.P.Panov yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətkarlığı ilə narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi arasında asılılığın mövcud olduğunu qeyd etməklə bu asılılığın əsasən narkomaniya qurbanlarının cinayətkara çevrilməsində və narkotik vasitələrin qeyri-tibbi istehlakına yol verən şəxslər tərəfindən digər tamah və tamah-zorakı cinayətlərin törədilməsində açıq-aşkar müşahidə olunduğunu, narkotik vasitələrin istehlakının cinayətkar fəaliyyətin növünün seçiminə, törədilən cinayətin ictimai təhlükəliliyinin xarakteri və dərəcəsinə təsir etdiyini göstərir (23, s.7-9). B.P.Prudnikov da eyni fikirlər səsləndirib və hesab edir ki, yetkinlik yaşına çatmayanlar və gənclər arasında narkotik vasitələrə aludəçilik, qanunsuz psixoaktiv maddələrə olan tələbat onlar tərəfindən oğurluq, soyğunçuluq, quldurluq və digər tamah və tamah-zorakı cinayətlərin törədilməsi zamanı əsas stimullardan birinə çevrilir. Bundan

başqa, bu və digər kriminal stimullar əksər yeniyetmə narkoistifadəçilər üçün xarakterik olan açıq və ya gizli psixi və sinir xəstəliklərinin kəskinləşməsi ilə daha da güclənir. Narkomanlıq yeniyetmələrin müxtəlif psixi patologiyaları ilə sıx bağlıdır (26, s.8-9).

A.Q.Antonov və E.S.Vitovskaya yazırlar ki, cinayət qanunvericiliyində narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan bir qrup normalarının mövcudluğu faktının özü qanunsuz narkodövriyyənin ictimai təhlükəliliyinə dəlalət edir. Deməli, qanunverici, narkocinayətləri cinayət cəzası doğuran əməl kimi təsbit edərkən ümumi ictimai təhlükəlilik mövqeyinə əsaslanır ki, bu da narkocinayətlərin, onların törədilməsi nəticəsində cinayət hüququ normaları ilə qorunan ictimai münasibətlərə zərər vurmaq və ya zərər vurmaq təhlükəsinin yaratmaq iqtidarında olmasında ifadə olunur (12, s.6).

Q.H.Əliyev, narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri qəbul edən yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində yazır ki, neqativ psixoloji kənarlaşmalar, yaş xüsusiyyətləri, xarakterin zəifliyi, yüksək qızgınlığı, mənəvi özünə nəzarətin olmaması ilə bağlı daha da dərinləşir. Beləliklə, yeniyetmə eyforiya vəziyyətində, belə halda olan yetkin yaşına çatmış şəxslərlə müqayisədə hüquq pozuntularına daha çox meyillidir. Yeniyetmələr tərəfindən narkotik eyforiya və ya abstinensiya vəziyyətində törədilən cinayətlər bir sıra hallarda motivsiz, mənasız, vandalizm xarakteri daşıyır, xüsusi qəddarlığı ilə səciyyələnir» (4, s.49-50).

Beləliklə, narkomanlığın yüksək sosial təhlükəliliyi təkcə narkotik istehlakının sağlamlığa zərər vurmaması, narkotik istifadəçisinin sosial fəallığının minimuma enməsi, ailələrin dağılması, genofond üçün təhlükə yaratması ilə deyil, həm də narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə əlaqədar cinayətin törədilməsi səbəblərindən biri qismində çıxış etməsi ilə bağlıdır. Narkomanlıq, millətin gələcəyi, gənc nəslin sağlamlığı üçün real təhlükə kəsb etməklə ailə dayaqlarının sarsılmasına, mənəviyyatın korlanmasına gətirir.

M.S.Xuseynova narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinin ictimai təhlükəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə artıran təhlü-

kəli meyillər arasında aşağıdakıları xüsusi olaraq qeyd edir:

- narkotik vasitələrin istehlakı qısa müddətdə insan orqanizminin bütün funksiyalarının tükənməsinə və son nəticədə sağlamlıq vəziyyətində köklü neqativ dəyişikliklərin baş verməsinə, insanın vaxtından əvvəl fəaliyyət (iş) qabiliyyətinin itirilməsinə və ya ölümünə gətirir ki, bu da dövlətin əmək qabiliyyətli aktiv əhalisinin xeyli hissəsinin itirilməsinə səbəb ola bilər;

- narkoasılılıq vəziyyətinə düşmüş şəxslər abstinensiyə sindrom vəziyyətinə düşmüş şəxslər narkotik vasitə və ya psixotrop maddə əldə etmək üçün vəsait tapmaq məqsədilə digər cinayətlər törətmək iqtidarındadırlar ki, bu da ciddi kriminogen amil hesab edilməlidir;

- narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi sahəsində cinayətkar fəaliyyəti həyata keçirənlər bu narkoistehlaka daha çox insanı cəlb etmək məqsədilə ilk vaxtlar yetkinlik yaşına çatmayanlara və gənclərə bu vasitələri pulsuz təklif edirlər ki, bu da narkomanıyanın girdabına daha çox insanların düşməsinə gətirib çıxarır (32, s.6-8).

A.Y.Nikolayev hesab edir ki, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlərin ictimai təhlükəliliyi iqtisadi fəaliyyət sahəsində cinayətlərin, həmçinin narkotiklərlə bağlı olmayan əhalinin sağlamlığı və ictimai mənəviyyət əleyhinə olan cinayətlərin ictimai təhlükəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə üstələyir. Müəllifin fikrincə öz təhlükəliliyinə görə narkocinayətlər, xüsusən də kriminal narkobiznes terror xarakterli cinayətlərlə müqayisə edilə bilər (20, s.9).

Narkocinayətlərin ictimai təhlükəlilik dərəcəsi bir çox əlamətlərdən asılı olur. Məsələn, təkrar, külli miqdarda, qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilmə; şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədilmə; həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor tətbiq etməklə və ya belə zor tətbiq etmək hədəsi ilə törədilmə; bilə-bilə yetkinlik yaşına çatmayan, iki və ya daha çox şəxs barəsində törədilmə; kütləvi informasiya vasitələrindən, o cümlədən internet informasiya ehtiyatlarından və ya informasiya-telekommunikasiya şəbəkələrindən istifadə etməklə törədilmə; yetkinlik yaşı-

na çatmayanlara qanunsuz olaraq narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri satma; narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı əməlləri təhsil və ya tibb müəssisələrində, eləcə də cəzaçəkmə müəssisələrində, yaxud həbs yerlərində törətmə və s. Bir sözlə məhkəmələr cəza təyin edərkən cəzanın fərdiləşdirilməsi prinsipini nəzərə almaqla, narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlərə görə müəyyən olunan cəzalarla əməllərin ictimai təhlükəlilik dərəcəsini nisbətə qiymətləndirirlər.

B.S.Zahidov qeyd edir ki, «Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin şəxsi istehlak üçün əldə edilməsi ilə əlaqədar olan hərəkətlər kriminoloji nöqtəyi-nəzərdən istehlakçının sağlamlığına, gələcək perspektivə isə onun törətdiyi nəslin sağam həyatına təhlükə yaradır. Bu hərəkətlər bütövlükdə cəmiyyət üçün ona görə təhlükəlidir ki, o cəmiyyət üzvlərinin sağlamlığına zərər vurur, son nəticədə isə onu itirmək təhlükəsi ilə üzləşir» (9, s.215).

Narkocinayətlərin ictimai təhlükəliliyi aşağıdakılarda öz təzahürünü tapır:

- Kriminogen fon yaratması. Narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi, narkotik vasitələrdən asılı olan şəxslərin meydana gəlməsinə gətirib çıxarır, bunun da cəmiyyət, insanlar və dövlət üçün sosial təhlükəliliyi olduqca yüksəkdir. Belə ki, təkcə narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi sahəsində cinayətlərin sayı deyil, həm də narkotik əldə etmək üçün pul tapmaq məqsədilə törədilən cinayətlərin də sayı artır. Narkotik vasitələrə aludə olan şəxslərin müəyyən qismi, həmçinin narkotik sərxoşluq vəziyyətində digər ağır cinayətlər də törədirlər.

- Narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlərin bir qismi bu sahədə digər cinayətlərin baş verməsini şərtləndirir. Məsələn, AR CM-nin 234.2-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulan cinayətlər narkotik vasitələrin istehlakı üçün tiryəxanalar təşkil etmə və saxlama cinayətlərinin (AR CM-nin 238-ci maddəsi) baş verməsini şərtləndirir. Bu cinayətlər də öz növbəsində narkotik vasitənin istehlakına təhrik etmə (CM-nin 236-cı maddəsi) cinayətləri ilə sıx qarşılıqlı asılılıqdadır. Belə ki, məhz tiryəxanalarda çox zaman narkotiklərin ilk istehlakı, yeni istehlakçıların narko-

manlığa cəlb edilməsi prosesi başlayır.

- Narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi sahəsində cinayətlər təkcə ayrıca götürülmüş insanın sağlamlığı üçün deyil, həm də bütövlükdə millətin, bəşəriyyətin sağlamlığı və mövcudluğu üçün böyük təhlükə kəsb edir (12, s.62).

Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə əlaqədar cinayətlərin predmeti kifayət qədər genişdir və bu amil narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı kriminal əməllərin ictimai təhlükəliliyinin xarakterinin qiymətləndirilməsinə əhəmiyyətli təsir edir. Bu və ya digər cinayətin predmetinin (narkotik vasitənin, psixotrop maddənin) insan sağlamlığına zərəri və əhali arasında yayılma dərəcəsi yüksək olduqca ictimai təhlükəliliyinin xarakteri də dəyişir. Məsələn, tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərin hissələri, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin özlərindən potensial olaraq daha az təhlükəlidir. Narkotik vasitələrin çoxsaylı növlərinin mövcudluğu onların «yüngül» və «ağır» kimi təsnifləşdirilməsini şərtləndirmişdir. «Yüngül» narkotiklər, həşiş, marixuana və s. aid edilir. LSD, kokain, heroin və digərləri «ağır» narkotiklər kateqoriyasına daxil edilir. Bu amil nəzərə alınmaqla, bu növ cinayətlərin ictimai təhlükəliliyinin xarakteri narkocinayətin predmetinin növündən asılı olaraq qiymətləndirilməlidir. Aydın ki, əgər narkocinayətin predmeti olaraq ən təhlükəli narkotik növünə aid edilən heroin çıxış edirsə, onda cinayətin ictimai təhlükəliliyinin xarakteri də dəyişəcəkdir. Çünki bu halda əhalinin sağlamlığı ilə yanaşı cinayətkar qəsd həm də insan həyatına qarşı yönəlmişdir (11, s.159).

Eyni zamanda son illərdə narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin çeşidində də ciddi dəyişikliklərin baş verdiyini nəzərə alsaq, qanunsuz dövriyyəyə metamfetamin, amfetamin, «ekstazi» (MDMA), sintetik kannabinoidlər kimi narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin daxil olduğu, «qara» narkobazarda yeni-yeni potensial təhlükəli psixoaktiv maddələrin meydana gəldiyi də qeyd edilməlidir. Təbii ki, bütün bu amillər narkocinayətlərin ictimai təhlükəliliyinin xarakterinə və dərəcəsinə ciddi təsir edir.

Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının

CM-nin 26-cı fəslinə 6 maddə, 19 tərkib daxil edilmişdir ki, onlarda da 1-i ictimai təhlükəliliyi yüksək olmayan, 9-u az ağır, 8-i ağır və 1-i xüsusilə ağır cinayətlər kateqoriyasına aid edilmiş əməllərə görə məsuliyyət nəzərdə tutulmuşdur. Məsələn, qanunverici tərəfindən satış məqsədi olmadan qanunsuz olaraq narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri xeyli miqdarda əldə etmə, saxlama, hazırlama, emal etmə, daşıma (maddə 234.1) bir sıra digər narkocinayətlər ictimai təhlükəliliyi az ağır; yetkinlik yaşına çatmayanlara qanunsuz olaraq narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri satma, habelə 234.2 və 234.3-cü maddələrdə nəzərdə tutulmuş əməlləri təhsil və ya tibb müəssisələrində, eləcə də cəzaçəkmə müəssisələrində yaxud həbs yerlərində törətmə (maddə 234.3-1) isə ağır cinayətlər kateqoriyasına aid edilmişdir.

CM-nin bu fəslində narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri talama və ya hədə-qorxu ilə tələb etmə ilə bağlı 235.1-235.3-cü maddələrdə nəzərdə tutulan əməllərin mütəşəkkil dəstə tərəfindən, külli miqdarda və ya həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor tətbiq etməklə və ya belə zor tətbiq etmək hədəsi ilə törədilməsinə görə məsuliyyət nəzərdə tutan tərkib (maddə 235.4-cü maddə) xüsusilə ağır cinayətlər kateqoriyasına aid edilmişdir.

Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlərin, o

cümlədən narkomanlığın ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə yüksəldən daha bir amili qeyd etmək istərdik. Belə ki, elmi-texniki tərəqqi və ictimai münasibətlərin inkişafı ilə eyni zamanda narkocinayətlərin törədilməsinin forma və metodları da təkmilləşir. İnformasiya, kommunikasiya və yüksək texnologiyalardan istifadə etməklə həyata keçirilən qanuna zidd fəaliyyətin yeni formaları meydana gəlir ki, onların sırasında narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlərin törədilməsində İnternet informasiya-telekommunikasiya şəbəkəsindən geniş istifadə edilməyə başladığı qeyd edilə bilər.

2021-ci il üzrə Ümumdünya məruzəsində göstərilir ki, «Darknet» internet platformasında narkotiklər bazarının cəmi 10 il əvvəl yaranmasına baxmayaraq, bu gün internet narkoticarətin həcmi yüz milyonlarla dollar səviyyəsində qiymətləndirir və 2017-ci illə müqayisədə 2020-ci ildə bu növ internet narkoticarətin həcmi 4 dəfə artmışdır. Hər il narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin onlayan satışı üzrə «Darknet» resurslarında milyonlarla insan qeydə alınır. Müasir texnologiyaların, o cümlədən İnternet şəbəkəsinin inkişafı səviyyəsi, həmçinin istifadəçilər auditoriyasının daima artması nəzərə alınmaqla narkotiklərin təbliği və reklamı məqsədləri ilə internet-resurslardan daha geniş istifadə ediləcəyini proqnozlaşdırmaq olar.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Ağayev İ.B. Cinayət hüququ (Ümumi və Xüsusi hissələr). Bakı, 2010.
2. Azərbaycan Respublikasının CM-nin Kommentariyası. 1-ci hissə/F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə. Bakı, 2016.
3. Cavadov F.M., Abdullayev Y.S. Narkomaniya və narkotizm (Dünya ölkələrinin və beynəlxalq təşkilatların narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizə təcrübəsi). Bakı, Çarşıoğlu, 2004.
4. Əliyev Q.H. Narkomaniya və narkotizmlə mübarizə problemləri. Bakı, 1999.
5. Hüseynova İ. Narkomaniya müasir dövrün qlobal problemidir//www.nmdk.gov.az
6. Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə: real vəziyyət və həlli yolları. Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğunun Elmi-Tədris Mərkəzi. Bakı, 2021.
7. Naumov A.V. Rusiya cinayət hüququ. Ümumi hissə. Mühazirə kursu. Azərb. dilində. B., 1998.
8. Səmədova Ş.T. Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququnda narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsinə görə məsuliyyətin problem məsələləri//Bakı universitetinin xəbərləri. Sosial-siyasi elmlər seriyası. 2021. №1.

9. Zahidov B.S. Azərbaycanca narkotizmlə və narkobizneslə mübarizənin aktual problemləri. Bakı, 2007.
10. Zahidov B.S. Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə əlaqədar əməllərin törədilməsinə təsir göstərən əsas amillər//Məhkəmə ekspertizası, kriminalistika və kriminologiyanın aktual məsələləri. Bakı, 2007. № 47.
11. Антонов А.Г., Агильдин В.В., Витовская Е.С. К вопросу о характере общественной опасности преступлений в сфере незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов//Всероссийский криминологический журнал. 2017. Т.11. №1, с.159
12. Антонов А.Н., Витовская Е.С. Об общественной опасности преступлений в сфере незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов//Человек, преступление и наказание. 2016, с.61
13. Витовская Е.С. К вопросу об оценки соотношения общественной опасности и санкций, установленных за преступления в сфере незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов//Правопорядок: история, теория, практика. 2015. №3(6).
14. Вьюнов А.В. Общественная опасность преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ//Вестник ТГПУ. Серия: Гуманитарные науки. 2006. Выпуск 11(62).
15. Галиакбаров Р.Р. Уголовное право. Общая часть//<http://www.twirpx.com/file/543989/>
16. Готчина Л.В. Преступность несовершеннолетних и молодежи: состояние и перспективы//Российский девиантологический журнал 2021. №1(2).
17. Казаченко О.Н. Криминологический анализ и предупреждение преступлений против собственности, совершаемых на почве наркомании. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Омск, 2004.
18. Клименно Т.М., Малинин В.Б. Уголовная ответственность за незаконный оборот наркотических, психотропных, ядовитых и иных сильнодействующих средств. Санкт-Петербург, 2014.
19. Кузнецова Н.Ф. Избранные труды. СПб.: Из-во «Юридический центр Пресс», 2003.
20. Николаев А.Ю. Система криминализации общественно опасных деяний, связанных с наркотическими средствами, психотропными веществами или их аналогами (законодательная регламентация, юридический анализ и направления совершенствования). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Н.Новгород, 2008.
21. Новикова Е.П. Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений несовершеннолетних, связанных с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Воронеж, 2006.
22. Организация Объединенных Наций. Генеральная Ассамблея. Международное сотрудничество в решении мировой проблемы наркотиков//<http://undocs.org/F/RES/67/193/>
23. Панов С.Л. Криминологическая характеристика и предупреждение наркотизма среди несовершеннолетних. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Омск, 1998.
24. Политическая декларация и план действий по налаживанию международного сотрудничества в целях выработки комплексной и сбалансированной стратегии борьбы с мировой проблемой наркотиков. Вена, 2009.
25. Прокументов Л.М. Наркотизм и его общественная опасность//Научный вестник Омской академии МВД России. 2012. №3(46).
26. Прудников Б.П. Преступность несовершеннолетних наркоманов. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. М., 1999.

27. Самедова Ш.Т. Проблемы уголовного права: классификация преступлений, дифференциация уголовной ответственности и построение санкций. Монография. Баку, 2017.
28. Судакова Т.М. Криминологическая характеристика преступного поведения несовершеннолетних, употребляющих отдельные виды психоактивных веществ. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Иркутск, 2002.
29. Тепляшин П.В. Состояние наркопреступности в Российской Федерации: основные криминологические показатели и тенденции//Журнал LEX RUSSICA (МГЮА). 2017, №10(131).
30. Уголовное право России. Часть Общая 2-е изд., перераб. и доп./Под ред.Л.Л.Кругликова. М.: Изд-во «Волтерс Клувер», 2005.
31. Харабет К.В. Противодействие наркотизму и наркопреступности в вооруженных силах Российской Федерации (социально-правовое и криминологическое исследование). Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. М., 2018.
32. Хусейнова М.С. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика незаконного оборота наркотических средств по законодательству Республики Таджикистан. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Душанбе, 2021.

Vasif Guliyev

Social danger of illegal trafficking of narcotic drugs and psychotropic substances among minors and young people

The article reviews and investigates some issues related to the social danger of drug addiction, illegal trafficking of drugs and psychotropic substances among minors and young people, especially related crimes, studies opinions, and positions of well-known legal scholars of foreign countries, including V.N. Kudryavtsev, N.F. Kuznetsova, A.V. Naumov, F.Y. Samandarov, Sh.T. Samadova, I.B. Agayev and others.

The article highlights that the global drug market is expanding and becoming more complex in the world and in the regions of the republic, as well as a number of dangerous trends are observed in the field of illegal circulation and consumption of narcotic drugs and psychotropic substances: further increase in the use of psychostimulants; that the market for amphetamine-type stimulants continues to grow rapidly; the traditional schemes of distribution and consumption of drugs in the world begin to be transformed and the special importance of internet trade in the drug business increases; significant increase in the non-medical consumption of synthetic cannabinoids and sedatives, etc.

It has been shown that the public danger of drug crimes is manifested in the following: 1) Creation of a criminogenic background. Illegal trafficking of drugs leads to the creation of people addicted to drugs, which is very dangerous for society, people and the state. Thus, not only the number of crimes in the field of illegal drug trafficking, but also the number of crimes committed in order to find money to buy drugs is increasing. A certain number of people addicted to drugs also commit other serious crimes in the state of drug intoxication; 2) some of the crimes related to the illegal circulation of narcotics cause the occurrence of other crimes in this area. For example, the crimes stipulated by Article 234.2 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan are the consumption of drugs for the crime of organizing and keeping drug stores (Article 238). These crimes, in turn, are closely interdependent with the crimes of inciting the consumption of narcotic substances (Article 236). Thus, the first consumption of drugs, the process of attracting new consumers to drug addiction often begins in drug stores; 3) crimes in the field of illegal drug trafficking pose a great threat not only to the health of an individual, but also to the health and existence of the nation and humanity.

Васиф Гулиев

Социальная опасность незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ среди несовершеннолетних и молодежи

В статье рассмотрены и исследованы некоторые вопросы, связанные с общественной опасностью наркомании, незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ среди несовершеннолетних и молодежи, проанализированы сущность и содержание характера и степени общественной опасности связанных с ними преступлений, исследованы мнения и позиции известных азербайджанских и зарубежных ученых-правоведов, в том числе В. Н. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнецовой, А. В. Наумова, Ф. Ю. Самандарова, Ш. Т. Самедовой, И. Б. Агаева и других.

В статье отмечено, что в настоящее время наблюдается расширение и усложнение глобального рынка наркотиков в мире и в отдельных регионах республики, а также ряд опасных тенденций в сфере незаконного оборота и потребления наркотических средств и психотропных веществ: дальнейшее увеличение употребления психостимуляторов; продолжение стремительного роста рынка стимуляторов амфетаминового ряда; трансформация традиционных схем распространения и потребления наркотиков в мире и увеличение доли интернет-торговли в наркобизнесе; существенное увеличение немедицинского потребления синтетических каннабиноидов и седативных средств и др.

Показано, что общественная опасность наркопреступлений проявляется в следующих формах: 1) Создание криминогенного фона. Незаконный оборот наркотиков приводит к чрезвычайно опасным последствиям как для общества, так и для граждан и государства - у людей возникает наркотическая зависимость, увеличивается не только количество преступлений в сфере незаконного оборота наркотиков, но и количество преступлений, совершаемых с целью изыскать средства для покупки наркотиков. Ряд наркоманов совершает и другие тяжкие преступления в состоянии наркотического опьянения; 2) часть преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотиков, обуславливает возникновение других преступлений в этой сфере. В частности, преступления, предусмотренные статьей 234.2 УК АР, приводят к совершению преступлений по организации и содержанию мест для потребления наркотиков (статья 238 УК АР). Эти преступления, в свою очередь, тесно взаимосвязаны с преступлениями по склонению к потреблению наркотических веществ (статья 236 УК РФ). Именно в таких местах часто начинается первое потребление наркотиков и процесс привлечения новых потребителей к наркомании; 3) преступления в сфере незаконного оборота наркотиков представляют большую угрозу не только здоровью конкретного лица, но и здоровью и существованию нации и человечества в целом.